

Basın ve Yolsuzluk

Peter Preston

Sayın Baylar ve Bayanlar; kendini yolsuzluğun tamamıyla dışında saymak isteyen bir ülkeden –yani İngiltere’den– örnek alınma belirli davalardan ve alınacak derslerden söz etmenin bu sempozyum için yararlı olacağını düşündüm. Yukarıdaki zan tabii ki doğru değil ve hiç bir zaman doğru olmadı. Ancak, kendi aramızda yolsuzlukla karşılaştığımız zaman buna olan tepkimiz, çevremizdeki inanç, daha doğrusu hayal kırıklığı tarafından şartlanır. Bazı ülkelerde gizli para elden ele gizli para geçmediği sürece hiç bir şeyin yürümeyeceğine inanılır. Kısa bir süre sonra Brezilya’ya bir seyahat yapacağım ve geçen hafta aldığım rehberde, yol kesilmesi durumunda polise vermek üzere yanımda hangi miktarlarda para taşımam gerektiği yazıyor. Dünya –sözümüne– bu şekilde dönüyor. Aynı şekilde, İngilizlerin İngiltere ile ilgili inancına göre bizim bakır dünyamız bambaşka bir şekilde dönmektedir. Yolsuzluğa karşı korunmanın pek bir gereği yoktur çünkü bu bizi ilgilendirmeyen bir şeydir. İngiltere’de böyle bir şey olduğu zaman, adımıza mutlaka yabancılar tarafından getirilmiştir – ya Romen işadamları, ya Çinli milyonerler, ya da ünlü Asil Nadir.

Ancak hür basının en başta gelen ve önemli rollerinden biri, böyle inançları sınavdan geçirmek ve bunlara meydan okumaktır. Kendi gazetem, The Guardian’ın son birkaç yılda bunu başardığını umuyorum.

Çok kısa bir özetle, benim başıma gelen şudur.

1993 yılının yazında daha önce sadece adını duymuş olduğum birisi ile tanıştım: Harrods mağazasının sahibi, Muhammed Al Fayed. Aslında bambaşka konularla ilgili olan sohbetimiz sırasında, 1980’lerin sonunda, yürüttüğü bir idareyi ele geçirme savaşında onun lehine olan ve Muhafazakar Parti milletvekili (ve daha sonra bakan vekili) olan iki kişi ile tanıştırıldığını anlattı. Tanıştırma siyasal lobi faaliyetleri yürüten bir firma tarafından yapılmış. Al Fayed kendisinden milletvekillerine gizli olarak elden nakit para daha doğrusu, kahverengi zarflarda nakit para vermesinin istenildiğini söyledi. Bu zarflarda 2.000 sterlin olmalıydı.

Bu hikaye beni iki nedenden dolayı etkiledi. Birincisi, herkes gibi ben de bunun gibi uygulamaların Parlamentoların anasına bulaşmadığına inanıyordum. İkincisi de, yolsuzluğa karışan birinin, bu zarfları doldurmaktaki rolünü bir gazeteciye anlatması son derece az rastlanan bir şeydi. Kendi deneyimime göre, yolsuzluk davalarında genellikle böyle açık sözlü tanıklar olmazdı. Bunun içindir ki, bu davaların takip edilmesi o kadar zor olurdu. Ayrıca Al Fayed’in tanıklığı çok yankı getirecek bir bilgi içeriyordu. Lobici ile milletvekilleri neden ona gelmişti; ve İngiltere’de iş dünyası kurallarına yabancı olan bir Mısırlı olarak o neden onlara gayrimeşru bir ödemede bulunmuştu? Dediğine göre, bunun nedeni, onların kendisine İngiltere’de işlerin böyle yürüdü-

ğünü söylemesiydi. Beklenen buydu. Skandal koştuğu zaman yapılan yorumların çoğuna göre, bu hilekar doğulu, asil ve dürüst İngiliz politikacıları baştan çıkarmıştı. Halbuki işin doğrusu, bunun tam tersiydi. Onu baştan çıkarırlar –ve onu kolay bir kurban sananlar– onlardı. Belki de yabancı olduğu için oldu bunlar.

Sonra ne oldu? Bir yıldan uzun bir süre elle tutulur bir şey olmadı. Bir gazeteciyle bu şekilde konuşarak kendini riske attığı için Al Fayed'in çilgin olduğunu düşünen danışmanları, suçlamalar yayınlanırken isim verilmemesi üzerinde ısrar ediyorlardı. Böylece aylarca kendi başımıza çalışıp, lobici ile milletvekilleri hakkında bilgi topladık. Şunu da söylemeliyim ki, o iki milletvekillerinden biri o anda ticaret bakanlığında şirket ahlakından sorumlu bakan yardımcısıydı.

Bu arada başka skandallar da hükümetin başını şişirmeye başladı. Bunların bazıları seks skandallarıydı – mutlulukla ifade edeyim ki bu da başka bir sempozyumun konusudur. Ancak London Sunday Times gazetesinin konu aldığı bir skandal kendi araştırmalarımızla tıpatıp aynı alandaydı, yani bakanlara soru sorulması için milletvekillerine gayrimeşru ödemelerde bulunulması ile ilgiliydi. Yani soru karşılığı nakit para. Bir Sunday Times muhabiri bir iş adamı kılığında girmiş ve Westminster'de dolanarak, kendi adına araştırma başlatacak on milletvekiline 1.000 sterlin ödemeyi teklif etmişti. İki kişi bu parayı kabul etmişti.

Sonra tuhaf bir şey oldu. Gazetelere mektup yazan ve kamuoyu araştırmaları sorularına cevap veren halk, bu olanlara çok kızdı. Ancak siyasetçiler fazla kızmadı: meslektaşlarını çok hafif bir şekilde kınamakla yetindiler. Asıl kızgınlıklarını basına sakladılar: Sunday Times muhabirlerini özel bir disiplin toplantısına çağırarak onları çok gürültülü bir şekilde azarladılar. Bu alınması gereken bir dersti. Siyaset yolsuzluğunu ortaya çıkaran basın, diğer siyasetçilerden teşekkür değil, tam tersini beklemelidir. İngiliz parlamentosu bir centilmen kulübüdür. İstenmeyen haberler getiren davetsiz misafirlere karşı kapılarını kapattı.

1994 yılının sonbaharında, Sayın Smith ile Sayın Hamilton hakkındaki suçlamaları yayınladığımız zaman, ne beklememiz gerektiğini bilmeliydik. Hiç kimse bize teşekkür etmedi. Gayriresmi olarak hakkımızda homurdanmalar oldu, resmi olarak da haksız suçlamalarda bulunmakla itham edildik. Al Fayed'e de teşekkür eden olmadı: tam tersine, Başbakan onunla ilgili şantaj suçlamalarında bulundu ve bunların soruşturulması için Scotland Yard'ı işe çağırdı. (Bu soruşturmanın sonuç vermediğini söylemeliyim; ancak suçlamaların bir temele dayanmadığı ispat edilince bile Başbakan özür dilemedi.)

Ancak çok iyi olan bir tek sonuç çıktı ortaya. Basın tarafından bilgilendirilen kamuoyu değişiklik üzerinde ısrar etti. Başbakan, sosyal hayat standartlarının her yönü ile araştırılması için Lord Nolan'ı ve komitesini atadı. Major'un kendisi de, kendi kıdemli milletvekilleri tarafından aşırı tepki göstermiş olmakla suçlandı. Smith'in bakanlıktaki görevinden hemen istifa ettiğini eklemeliyim. Her şeyi reddeden ve hala de reddetmeye devam eden Hamilton, beş gün sonra istifaya zorlandı.

Kabine üyesi ve kıdemli bir bakan yardımcısı olan ve hem en kıdemli kabine danışmanına hem de Başbakan'ın kendisine yalan söylediğine inandığım Jonathan Aitken'in davranışlarına hem The Guardian hem de El Fayed çok şaşırıldı. Bütün bu kişilerle yazışarak uzun ve zor aylar geçirdim. Gazetede hiç bir şey yayınlamadım, ama

Aitken'in davranışları hakkında Whitehall'da özel bir soruşturma başlattım. Ancak o soruşturmada yalan söylediğini biliyordum ve bunu gazetede yazdım.

Yine ne oldu? Hiç kimse teşekkür etmedi. Başbakanın özel talimatı üzerine hükümet beş aydır sessiz bir şekilde sahip olduğu, gazeteye ve bana zarar verecek bir belgeyi açıkladı. Milletvekilleri bir müzakerede benimle görüştüler ve benim için "cehen-nem köpeği" dediler. Konu olan Aitken'in değil, benim davranışlarımdı: Aitken bir beş ay daha görevinde kalmayı başardı.

Bütün bu olayları kısa kısa anlatıyorum, çünkü hem basın için hem de bu sempozyum için bir ders oluşturduklarını sanıyorum. Eğer bu iki davanın nasıl sonuçlandığını bilmiyorsanız, her ikisinin de bu yıl içinde İngiltere'de Asliye Ceza Mahkemelerinde sonuçlandığını söyleyeyim.

Hamilton'un The Guardian'a karşı açtığı hakaret davası daha ilk duruşmasından önce çöktü. Kendisi de lobici de geri çekildi. Davanın Lord Nolan'ın ilk raporundan sonra atanan Standartlar Heyeti Başkanı tarafından dinlenmesini tercih etti. Bu yaz Başkan Hamilton'u son derece açık bir şekilde kınadı.

Sayın Aitken'in durumu azıcık daha iyi sonuçlandı. Onun hakaret davası da mahkemede birkaç günden sonra çöktü ve eski bakanın defalarca yalan söylediğini itiraz kabul etmez bir şekilde kanıtladı. Evet, aylarca önce Başbakanlık Başmüsteşarı ve Başbakana da yalan söylemişti.

Olaylar böyle oldu. Ancak bunların ne gibi bir anlamı var? Bunları daha geniş çaplı bir şekilde nasıl yorumlayabiliriz?

Sadece basının rolüne değil, siyasetçilerin de rolüne dikkatinizi çekmek isterim.

Gazetemın İngiliz hükümetine hem özel olarak hem de halkın önünde sunduğu, gerçek olaylardı – daha sonra mahkemede kontrol edilmiş ve doğru olduğu kanıtlanmış bilgiler. Ancak hükümet bu bilgiyi kabul etmek istemedi. Bu bilgi istenilmiyordu. Bu alçakça araştırmaları yürüten basın bir düşmandı. Hükümetin idare ettiği muazzam bürokratik makina neredeyse içgüdüsel bir şekilde korumaya geçti. Bunu tekrar etmeliyim. Korumaya geçti.

Utanc içinde bakanlıktaki görevinden istifa eden Smith, üç ay sonra tekrar Avam Kamarası'ndaydı; hükümetteki parti içi disiplini sağlayan milletvekilleri tarafından, her çeşit kamu harcamasının parlamentodaki bekçisi olan Kamu Harcamaları Komitesine atandı. Al Fayed'den kahverengi zarfları almıştı, 24.000 sterlin aldığını ve bunu gerektiği şekilde beyan etmediğini kabul etmişti. Ancak centilmenler kulübünde bunun cezası ihraç mıydı? Hiç de değil. Kulüp onu kanatlarının altına aldı. Onu en önemli kontrol komitelerinden birine üye atadı.

Aitken'in yalanlarının soruşturulmasını istediğimiz zaman, bakanların davranışlarını kontrol etmekle görevlendirilen Başbakanlık Başmüsteşarı, kendisine verilen kanıtları okumamakla veya anlamamakla kalmadı, şikayet edilen Bakan Yardımcısı olan Aitken'in kararını tekrar yazmasına izin vererek parlamento dışından birinin bunları anlamasını büsbütün zorlaştırdı.

Ve tekrar ediyorum, bu, 1990'lı yılların İngiltere'sidir. Bu, yolsuzluğun Dover'de başladığına kesinlikle inanan ülkedir.

Bu olayda basının rolü konusunda mümkün olduğu kadar dürüst olmam gereklidir: bu da kendi rolüm hakkında dürüst olmam demektir.

Basına karşı getirilen ve büyük bir alaycılık içeren tanıdık suçlama, böyle soruştur- malarla ilgilenmemizin tek nedeninin tiraj artışı ve kar olmasıdır. Gerçekten daha uzak bir şey olamaz. Bunun gibi konularla elde edilen tiraj artışı birkaç günlük yayın boyun- ca birkaç yüzbin kadardır. Tamamıyla karsız olan harcamalar ise, avukatlarla aylar sü- ren çalışmalar, hukuk kaşeleri için harcanan bir milyondan fazla sterlin, 2 milyondan fazla sterlini bulabilecek hakaret cezaları ve bütün bunların getirdiği stress şeklinde he- saplanabilir. Hayır, hiç kimse böyle işlere neşeli bir şekilde girişmez. Kendini ve gaze- tesini büyük bir sıkıntıya sokmakta olduğunu bilerek, üzüntüyle girişir.

Ancak, Baylar ve Bayanlar, ve bunu söylerken kendimi methetmek veya gururlu görünmek istemiyorum, insan bunlara girişir, girişir çünkü bu, basın hürriyetinin rolü- nün ve varlığının üzerimize yüklediği bir zorunluluktur.

Bu hürriyetin tabiatını anlatmam lazım, çünkü anlamı değişik ülkelerde değişik şe- kilde yorumlanabiliyor.

Siyasal sistemlerin kendi kendilerini arındırma yeteneğine sahip olmadıkları –veya bu dairenin dışından basın bu değişikliğin katalisti olması gerektiğiğ her zaman doğ- ru değildir. Örneğin İtalyan devletinin muazzam elden geçirilme işi, o devletin uzak bir uzantısı olan soruşturma hakimleri tarafından başlatıldı. Hür olmasına rağmen, İtalyan basını da bir şekilde statükonun içine örülmüştü, geri çekilip de alarm borazanının ça- lamayacak kadar karışık menfaatleri vardı. Hatta, gazeteci olan bazı İtalyan arkadaşla- rım, devletteki çürüme derecesinden dolayı şaşkınlığa uğramışlardı. Bir şeylerin kötü gittiğinin farkında olup da yazmıyor değillerdi. Herşeyi çürüten yolsuzluğun ne kadar büyük çaplı ve derin olduğunu hayal bile edememişlerdi.

Aynı şekilde, dünyayı gezdikçe, borazanın sadece kesik kesik bir şekilde çaldığı başka durumlarla karşılaştım. 70’li ve 80’li yıllarda birkaç cesur Güney Afrika’lı gaze- tecinin borazan çaldığını duydum. Ancak orta çizgi Güney Afrika basını, hür olmasına rağmen, milliyetçi hükümetin korumasında tedbirli bir hayat seçmişti. Gelecek yıllar- da, basının “Güney Afrika’nın hikayesini”, yani bir halkın ve bir hükümetin herşeye rağmen elde ettiği büyük başarıya dair önceden yazılmış bir metnin anlatılmasını ısrar- la isteyen ANC hükümetinin korumasında böyle bir olayın tekrarını göreceğimize dair de ufak çaplı bir bahse girmek isterim. İstediklerini başaracaklarını umuyorum, ancak bu hikayenin, sonu önceden kararlaştırılan bir hikaye değil de, günbegün gerçekten o- lanlar şeklinde anlatılmasını isterim.

Basının toplumdaki yeri son derece önemlidir. Yer doğru ise, basın güçlü ve reka- betçi ve hükümetten uygun derecede bağımsız ise, o zaman devletin atardamarlarını te- mizlemekten, kontrol etmekten, soruşturmaktan ve olanları teşhir etmekten daha ö- nemli bir görevi olamaz. Gerçek anlamıyla basın, halkın hakimidir. Halk temiz bir hü- kümet istiyorsa, basının görevi bunun sağlanmasında yardımcı olmaktır.

Bir editör olarak yaşadığım deneyimlere dönelim. Siyasal sistemler kendi kendile- rini sorgulamazlar. Eğer The Guardian ve Sunday Times milletvekillerinin Parlamen- to’nun yasalarını ihlal eden hizmetler için para alışlarını teşhir etmemiş olsaydı, her şey eski haliyle yuvarlanıp gidecekti. Hiçbir istifa veya araştırma komitesi olmayacağı gibi Nolan da olmayacaktı. Günümüzde olduğu gibi, milletvekillerini yalancı tanıklığa teşviği cezai suç sayan yasalar planlanıyor olacaktı. Kafalarımızı kuma gömüp orada kalacaktık. Kimsenin görebildiği kadarıyla duman olmadığına göre, ateşin de olmadı-

ğını düşünecektik.

Kurumların kendilerini mükemmel sanıp kurum dışından yapılan soruşturmalara dayanıp karşı gelme eğilimlerinin abartıldığı sanılmamalıdır. Şans eseri, son aylarda The Guardian üçüncü bir hakaret davasını kazanmıştır.

Bu da, Londra polis teşkilatının bir kısmında yer alan yolsuzlukla ve bazı polis memurlarının uyuşturucu ticaretindeki suç ortaklığı ile ilgili raporumuzla başladı. Biz gerçekleri haber yaptık: bir polis bölgesinde ciddi problemler olduğunu, bir saf polisin işten alındığını veya başka bölgelere kaydırıldığını söyledik. Peki ne oldu? Daha açık bir şekilde yürütülen soruşturmalar yerine, bazı memurlar, güçlü sendikaları yoluyla hakaret davası açmaya karar verdi. Polis teşkilatı içerisinde dürüstlük bekçisi olan soruşturma memurlarını ileri gelmeleri için çok büyük bir zorlukla ikna edebildik. İngiltere’de polis kendi kendini soruşturur ve dışarıdan bir kontrol mekanizması bu müdahaleleri düzenler. Bu, polisimizin yolsuzluk içinde olduğu anlamına gelmez, ama polis kuvvetleri içerisinde bir tane ihbarcının susması için baskının çok fazla olduğu anlamına gelir. Burada bir sessizlik kültürü vardır. ihbarcı, dışlanma, terfide atlanma, hatta fiziksel tehdit korkusu ile yaşayabilir. Kapalı toplumlarda böyle olur: polis teşkilatında, Parlamento’daki Centilmenler Kulübü’nde, Glasgow gibi ülkenin tek bir partinin idaresinde olan bölgelerinde.

Yine de, kendi acı deneyimimden diyebilirim ki, hakimlerimiz böyle konular basında gözüktüğü ve açığa çıktığı zaman ne derler? Tekrar tekrar aynı basit şarkıyı söylerler: bu tür gizli şeyler yayınlanmamalıydı, soruşturma için uygun yetkililere iletilmeliydi. Yine eski bir demokrasi, yolsuzluğunun kontrolünün yolsuzluğun elinde olan kurumlara bırakılabileceği şeklinde, aynı küstah tahmini yürütmektedir.

Bunun doğru olduğuna bir an bile inanmam. Basının en önemli meziyeti, söylediklerinin herkes tarafından okunabilmesidir. Okuyucular çok kızarsa, protesto ederlerse, milletvekilleri de bu kızgınlık rüzgarını hissederlerse, o zaman bir hareketlenme olur. Bu şekilde teşhir edilme, sistemlerin temiz tutulmasına yardımcı olur. Gerçek teşhir de tamamıyla arındırılmalarını sağlar. Basının serbest olmadığı, uysal veya sindirilmiş olduğu ülkelerde yolsuzluğun bulaşıcı bir hastalık halini alması can alıcı bir noktadır. Nijerya, Pakistan, bu, uzun ve moral bozucu bir listedir. Yıllarca önce, Zülfikar Ali Butto’nun yani sözüm ona temiz hükümet adayının – Pakistan Başbakanı seçildiği günün ertesi sabahı, bir Karaçi gazetesinin editörü olan yakın bir arkadaşımın yanındaydım. Ghauri telefonun ahizesini kaldırdı ve üç dakika boyunca dinledi. Kiminle konuştuğunu sordum. “Butto” diye cevap verdi: “bu hafta bitmeden işimi kaybedeceğimi söyledi”. Öyle de oldu.

Kendini serbest sanan bir basının mükemmel bir koruma sistemi olduğuna da inanmıyorum. Bazen, belki de basın bölgesel olduğu zaman ve yolsuzluk da bölgesel olduğu zaman, gazete editörlerinin –hiç düşünmeden– dışarının saldırısına uğradıklarını sandıkları toplumlarından veya şehirlerinden yana çıktığı görülür. Hatta bazen, mülkiyet, reklam ve gelir ağı öyle sıkı bir şekilde örülüdür ki, bir gazete veya televizyon kanalı problemin çözümünden çok problemin bir unsurudur. Ve eminim ki bazen bütün bir gazete –veya o gazetenin belirli gazetecileri– rüşvet yiyebilir ve yiyordur da. Bunlar da oluyor. Bazen de, şu anda Hong Kong’da olduğu gibi, daha önce araştırma konusu olan, ancak şimdiki güçleri incitebilecek olan alanlarda ihtiyat perdelerinin indi-

ğini görürüz. Biz buna kendi kendini sansürleme diyoruz.

Bu zayıflık nakaratını devam ettirecek olursam, basının temizleme gücünün kamu oyu gücüne dayandığını da söylemem gerekir. Bir diktatörlükte olduğu gibi, kamu oyunun önemli olmadığı yerlerde, bu güç erir gider: ancak bu da, bir iki Afrika ülkesi örneğinde görüldüğü gibi, tamamıyla olmaz. Bir de uluslararası kamu oyu vardır. Ancak daha ciddi olan da şudur ki, küçük çaplı yolsuzluğun yaygın olduğu, rüşvetçilerin dünyanın dönmesini sağladığı ülkelerde, kamu oyunun yağ sürülmüş avuçlarla ilgili haberlerden ne etkilendiği ne de sarsıldığı görülür. Kısaca, teşhir edilenler gazetelerin okuyucuları olur ve onlar da hiçbir şey bilmek istemezler.

Dolayısıyla, herhangi bir duruma uyarlanabilecek geniş iddialarda bulunamayız. Ancak deneyimlerime dayanarak basın –genellikle– yolsuzluğa karşı elimizdeki en güçlü silah olduğuna inanıyorum ve iddia ediyorum. Cezai ve anti-sosyal olan, bir ülkeye, ekonomisine ve sınırları içinde yaşayan herkese zarar veren uygulamalardan söz ediyoruz. Bunlar utanç verici uygulamalardır. Utanç insanların gözlerinde okunur. Basının temel görevi insanların gözlerini açıp gerçekleri anlatmaktır. Gerçekler sizi serbest kılacaktır.

Çeviren: Leyla Tonguç